
Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme dins del Pla de l'Atur a Sant Boi (Baix Llobregat)

M. JOSÉ ALBAREDA, MANEL ALONSO, ANNA BIOSCA,
NÚRIA MOLIST, FERRAN PUIG, JOSEP M. PUIG,
ROSA MELIAN, ANNA SAORIN

El Programa de Recuperació de Jaciments Arqueològics del Pla de Solidaritat amb l'Atur es desenvolupà dels mesos de febrer al novembre de 1984. L'acció principal del Pla al Baix Llobregat es portà a la vila de Sant Boi de Llobregat, perquè les necessitats urbanístiques municipals forçaren urgentment la investigació arqueològica d'aquesta zona.

D'altres actuacions van ser realitzades també a Sant Vicenç dels Horts i a Gavà.

Les excavacions a Sant Vicenç dels Horts consistiren en una prospecció i posterior investigació de l'estructura d'un dipòsit d'època romana. Aquest dipòsit ja havia estat escapçat a l'època quan es va construir la línia dels ferrocarrils de la Generalitat i, darrerament, havia sofert una altra mutilació a causa de les obres d'eixamplament de la via. Considerades les restes ceràmiques trobades podria atribuir-se-li una cronologia entre el segle I i la segona meitat del II d.C.

Les diverses actuacions a Gavà i al seu terme es poden diferenciar en dos blocs: la neteja, delimitació i topografia de la zona on s'ubiquen diverses estructures de la villa romana de Can Valls del Racó, per una banda, i l'excavació, per altra, de diversos punts la identitat arqueològica dels quals era ja coneguda.

Les restes del que fou la masia de Can Valls del Racó —habitada fins les darreries del vuit-cents— consisteixen en unes migrades parts d'uns murs de pedra sorrenca de la zona. A més d'aquestes restes se n'observen d'altres encara en alguns indrets propers del voltant que donen testimoni de la filiació romana de tot el conjunt arquitectònic. L'acció que s'hi va desenvolupar fou, com ja s'ha apuntat, la neteja de bardisses i deixalles que s'hi han anat acumulant d'ençà que els camps que l'envolten van deixar de ser conreats. Aquesta tasca fou orientada només a deixar el jaciment en condicions de fer-hi una campanya d'excavació per ser realitzada a curt o a llarg termini.

L'altre bloc d'actuacions consistí en:

a) L'excavació d'una sitja al costat del Cementiri Municipal (Avgda. de Joan Carles I), que donà materials romans —*opus signinum*, ceràmiques comunes, àmfora— junt amb fragments de ceràmica ibèrica, ferros, restes de fauna i, superficialment, materials moderns. Aquesta actuació fou realitzada per Maria Sardà.

b) L'excavació d'una sitja o bossa que contenia materials ibèrics havia estat detectada, de ja feia anys, al costat del col·legi Joan Salamero. L'excavació consistí a buidar-la ja que, a causa d'estar seccionada de quan el carrer fou obert i urbanitzat, l'erosió de la terra que contenia la sitja anava posant al descobert i malmetent els materials arqueològics que hi havia.

c) Un altre punt investigat fou a la serra de Les Ferreres. Es tractava d'un clot artificial que contenia materials neolítics. Era una cubeta de forma més o menys circular que havia estat tallada per una excavadora, quan es va fer la urbanització de la zona. Els materials trobats consistiren en una trentena de fragments de ceràmica que podrien correspondre a un conjunt d'uns sis atuells, a part d'elements lítics: percussors, mans de molí, ocres i també restes de tovots, de petxines. Es fa difícil d'establir la funció d'aquest clot o cavitat, ja que el rebaix que va sofrir l'entorn podia haver destruït, si de cas ho era, l'accés a una mina de la qual no se n'ha trobat cap rastre.

d) Al carrer de Roger de Flor, a la barriada de Can Tintorer, es va portar a terme un sondeig de prospecció quan, durant les obres de clavegueram d'aquest carrer, es va observar una coloració de la terra del subsòl que feia creure en la possibilitat de trobar l'entrada d'una mina de les ja conegudes del jaciment de Can Tintorer. La prospecció va ser infructuosa, ja que va posar de manifest que es tractava d'un clot que no contenia altres elements que uns esporàdics fragments de ceràmica actual.

A Sant Boi de Llobregat es van realitzar diverses actuacions orientades a la recerca de dades relacionades amb la presència del món romà en l'àmbit de la vila. La investigació es va portar a terme dins del nucli antic, principalment, i, fora d'aquest nucli, a zones on s'havien trobat indicis que podien també justificar-la.

Fora del nucli antic es van portar a cap les excavacions a:

a) *La Muntanyeta*. Amb aquest nom es coneix un petit turó d'uns 70 metres, actualment dins del nucli urbà de la vila. L'excavació es va plantejar de fer-la mitjançant una sèrie de sondeigs que consistiren en l'obertura de quatre cates d'un metre d'amplada per longituds diferents en cadascuna d'elles. Els materials apareguts situen aquest jaciment com a ibero-romà en els segles II-I a.C. Destaquem, d'entre les troballes, uns fragments i un peu de ceràmica campaniana B, aquest amb una inscripció de dos signes ibèrics $\diamond \diamond$. I, a més, una gerreta de bronze amb la vora de perfil en S, que tenia una nansa decorada, a la part baixa, amb una representació d'un cap femení amb els cabells rinxolats i, voltant-lo, dos

dofins, amb els caps cap amunt. Aquesta gerra fou trobada a l'interior d'una sitja escapçada. Arran de la sitja aparegueren les restes d'una estructura d'un dipòsit —un angle només— arrebossat d'*opus signinum*.

Aquest conjunt, datable al moment romà republicà, sembla indicar l'existència d'un hàbitat o d'un assentament la funció del qual no ha pogut ser determinada. La imprecisió de la informació ha vingut determinada per les alteracions que el turó ha sofert al llarg dels segles: conreus, pràctiques militars, etc., han esborrat pràcticament els vestigis de possibles estructures.

b) *Carrer de la Viuda Vives*. Aquest punt es va excavar atenent la notícia que es tenia que en aquesta zona s'havien trobat unes sitges sense cronologia i, també, el que semblava un fons de cabana. A part d'això es tenia coneixement que havia estat trobada una sitja que contenia materials romans, quan una excavadora va fer uns rebaixos, i que fou investigada pel Grup de Recerques Arqueològiques de Sant Boi l'any 1981. Malgrat tot el cúmul d'informació de què es disposava, els resultats de l'excavació foren totalment negatius. Cap resta arqueològica no fou ja trobada, probablement per haver ja estat arrasat el camp quan tingué lloc l'acció de les excavadores.

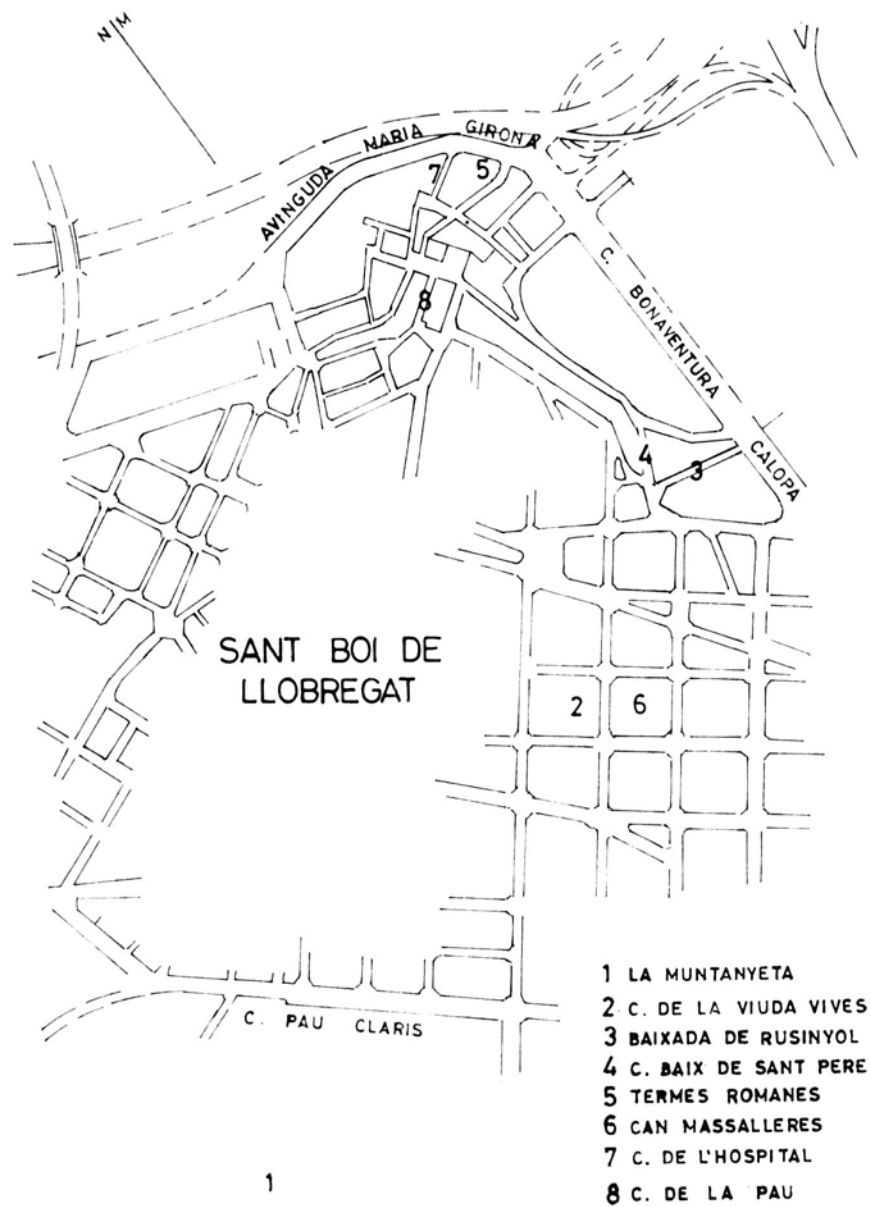
Dins del nucli antic de la vila es van emprendre accions a:

a) *Baixada de Rossinyol*. És un estret i curt passatge format per les parets laterals de dos edificis i, per tant, sense trànsit. És un indret que, per les condicions en què es troba, s'ha convertit en un abocador de deixalles i de runes.

La intenció era de trobar les restes de l'antiga ermita de Sant Pere que, segons la informació documental, devia estar ubicada en algun racó d'aquella zona. Es van obrir, doncs, tres cates de prospecció, dues de les quals no van aportar cap resultat significatiu. La tercera, en canvi, a la part més baixa del Carreró i arran de la cantonada amb el carrer de Mallorca, va aparèixer un mur, orientat de N a S, format per pedres de llicorella agafades amb morter de calç. Aquest element corresponia al fonament i part de la paret exterior de l'antiga masia de Can Basons, avui desapareguda. Els únics materials trobats corresponen a ceràmiques vidriades modernes.

b) *Carrer Baix de Sant Pere*. És un estret carreró que uneix perpendicularment el carrer de l'Hospital i el carrer del Pont. La motivació d'excavar en aquest indret era condicionada per la proximitat que té amb les Termes Romanes, que es troben a uns 30 metres de distància. Hi ha el fet, a més, que a pocs metres, a la propietat de Ca l'Endins, hi fou trobat un forn d'àmfores. Les condicions arqueològiques, tot i ser òptimes, no van furnir cap troballa després de fer dues cates —una a cada extrem del carrer— que constatessin les suposicions que s'havien fet *a priori*.

c) *Les Termes Romanes*. L'edifici de les termes es troba situat a l'angle format pel carrer de l'Hospital i l'avinguda de Maria Girona.

Les accions que s'hi van fer consistiren en efectuar una neteja exhaustiva de tot el recinte de les termes a part del desenrunament d'una casa enderrocada; el solar on s'ubicava forma part del terreny de les termes.

d) *Can Massalleres*. Aquesta zona es troba a ponent i arran del barri de Sant Pere; en aquest indret es va portar a terme, per part del municipi, l'obertura dels carrers de Mallorca, de Montevideo i de Sant Joan Bosco que, fins aleshores, eren solars no urbanitzats. El rebaix de terres va posar al descobert una sèrie de sitges a part d'una cavitat o gran cubeta de forma aproximadament circular amb una superfície d'uns 50 m². Les sitges trobades —deu en total— i igualment la cavitat esmentada, contenen materials ceràmics medievals acompanyats de gran quantitat de restes òssies de fauna i de cendres. Cal destacar que a les sitges números 1 i 2 foren trobades les restes humanes completes de tres individus —dos a la primera y un a la segona—. Els ossos estaven col·locats d'una manera que indicava que havien estat llençats a l'interior sense cap mirament. Els esquelets de la primera sitja estaven capiculats i superposats amb una orientació a ponent i a llevant. En la segona, l'individu inhumat estava orientat cap a ponent. No anaven acompanyats d'aixovar, només uns escassos —tres— fragments de ceràmica grollera medieval va ser el que es va trobar, circumstància que obliga a no poder donar cap cronologia segura.

Una altra troballa important en la zona de Can Massalleres va ser el descobriment d'un conjunt de tombes d'època medieval que van aparèixer a conseqüència de les obres d'urbanització abans esmentades. Aquestes tombes eren ubicades en el sector delimitat pels carrers de Mallorca, de la Baixada de Tarrés i del Molí Vell. L'excavació de la necròpolis va ser portada a terme mitjançant una acció d'urgència. Calia, doncs, intentar la delimitació del jaciment i conèixer quines eren les característiques generals i la seva importància. La necròpolis presentava, en la part que es va investigar, un total de trenta tombes, de les quals se'n van excavar vint-i-sis. Eren tombes de datació poc precisa, ja que no contenien aixovar, però que, tanmateix, podrien ser datades entre els segles IX a l'XI. Les tombes, retallades en el tortorà, eren de planta ovalada i de fons còncav. Eren cobertes per lloses de pissarra i contenien enterraments individuals —llevat de la tomba 10, on hi havia una doble inhumació—. L'orientació dels cossos era, majoritàriament, envers llevant. D'aquestes trenta tombes, dinou eren situades a la cantonada dels carrers de Mallorca i de la Baixada de Tarrés, amb una extensió d'uns 80 metres quadrats —zona que no es va poder arribar a excavar del tot degut a la limitació de temps imposada, tot i que presentava una gran densitat d'inhumacions. En alguns punts es van observar superposicions triples, com és el cas de les tombes 3, 21 i 22. En altres, es van veure tombes adossades les unes amb les altres —el cas de la tomba 8, que era formada per tres inhumacions individuals i tapades amb una mateixa cobertura de pedres—.

Quant als materials trobats, cal dir que només va aparèixer un petit

vas ceràmic de pasta oxidada feta a mà, de perfil en S, llavi arrodonit i base plana, localitzat als peus de la tomba 2.

e) *Carrer de l'Hospital*. Prop de la cruïlla entre aquest carrer i el del Mediterrani es va obrir una cata de 7×4 metres. En el curs dels treballs realitzats es van posar de manifest les restes arquitectòniques de diferents períodes que abasten des de començaments del segle I d.C. fins a l'actualitat, amb dos intervals sense representació arqueològica. El primer, del segle III fins al XII, i el segon, del segle XVI fins el XVII.

D'inicis del segle I d.C. és l'angle d'una estructura, format per dos murs encofrats de factura molt acurada i d'una gran alçada (3 metres), que s'assenten directament sobre la roca mare.

L'interior de l'estructura contenia una àmplia estratigrafia. Els tres primers nivells eren de reompliment, servien per assegurar l'estabilitat dels murs i s'ubicaven sobre d'un gruix de morter informe, relacionat amb el moment de la construcció de l'estructura. Els materials trobats (T.S.I., Campanianes B 5/7, Pascual 1, Dressel 1 i 2/4 i cassola republicana, així com una gran quantitat de fragments de morter arrebossat, alguns d'ells pintats a franges blaves i vermelles) permeten situar la construcció d'aquesta estructura en el període Augusteu. Just per sobre de l'últim d'aquests estrats i amb una mateixa cronologia, es va localitzar la preparació, molt malmesa, d'un paviment de terra batuda sobre el qual es fonamentava la base d'un pilar. Finalment, cobrint aquest paviment, hi havia un estrat d'enderrocament de la coberta de l'edifici, datat en època antonina, com ho demostren la imatge estratigràfica i els materials (restes constructives: tegulae i imbrix junt amb la llàntia de disc C. OPPI. RES., T.S.C.A. i cuina africana). A partir de l'abandó d'aquesta estructura no es troben restes arqueològiques de cap mena fins l'Alta Edat Mitjana. Es tracta d'un mur bastit amb pedres irregulars lligades amb terra i morter de calç, adossat a la part externa i superior de l'estructura romana. Incorporada a la banda externa del mur medieval i amb una mateixa tècnica constructiva hi havia una estructura auxiliar de forma arrodonida, recolzada directament sobre la roca mare i amb dues obertures cap a l'exterior, que podrien correspondre a algun tipus de canalització. El moment fundacional cal situar-lo entre els segles XI i XII, sense poder-ne precisar res més ja que la seva datació pot deduir-se per uns quants fragments de ceràmica de pasta grisa, típica d'aquest moment, i de la cronologia relativa establerta a partir de les dades que ofereixen dues sitges de factura posterior. Per a la construcció d'aquestes sitges van ser retallats tant els murs anteriors —romà i medieval— com la roca mare. De les restes arqueològiques que contenen les terres del reompliment destaquen: cinc diners de tern —quatre de Jaume I i un de Jaume II— i un penjoll de bronze amb una inscripció de lletres gòtiques, així com ceràmica vidriada amb decoració de verd i de manganès del taller de Barcelona, de reflexos metàl·lics, de Paterna i de Manises, o bé vidriades comunes, dintre les que cal destacar una tapadora de color marró castany amb nansa d'arc

de punt. Aquest material indica que l'amortització d'ambdues sitges es va produir cap a finals del segle XIV o, a tot estirar, durant el primer terç del segle XV.

Així doncs, i considerant que les sitges podien haver estat utilitzades com a mínim durant uns cinquanta anys, es pot suposar que la seva construcció data de començaments del segle XIV. Els murs medievals, per tant, són possiblement del segle XI o del XIII.

Finalment, després d'un silenci arqueològic, es va aixecar un nou edifici durant el segle XVII i es van aprofitar com a fonaments les estructures anteriors —romana i medieval—. Aquest edifici, del que tan sols en quedaven els senyals del pa de morter trobat, va acollir les instal·lacions de l'hospital d'aquella època. Tant les fonts escrites com les restes arqueològiques —ceràmiques vidriades blaves catalanes— confirmen la cronologia de la seva fundació.

Tot i que l'espai investigat, donada la seva reduïda extensió, no va permetre de treure conclusions definitives, es constata —no obstant això— el singular interès arqueològic de la zona.

CARRER DE LA PAU

El carrer de la Pau es troba situat al bell mig del casc antic de Sant Boi, just al costat nord de l'església parroquial. Fou inclòs en el Pla de l'Atur degut a la problemàtica urbanística que es derivava de la presència d'estructures romanes visibles superficialment.

L'existència d'aquestes restes era coneguda des de feia anys,¹ encara que mai havien estat excavades en extensió. Tan sols havien estat objecte de prospeccions superficials realitzades pel Grup de Recerques Arqueològiques locals.

El coneixement arqueològic previ es limitava a la presència d'un paviment d'*opus signinum* i algun fragment de mur, amb arrebossat i cordó hidràulic del mateix material.

D'època medieval s'observaven, embotides dins del mur septentrional de l'església, diverses arcades tapiades amb pedra i maons.

El carrer s'excavà en extensió seguint un mètode estratigràfic, registrat amb fitxes sistema Harris. Es documentà totalment, tant planimètricament com fotogràficament.

En total foren estudiats uns 300 m² del vial, els quals ens mostren una evolució estructural molt variada, amb una estratigrafia molt complexa deguda, sobretot, a una acció antròpica molt important. Malgrat això, ha estat possible poder seguir les transformacions històriques de l'edifici que s'ha localitzat en el seu subsòl.

El nivell més antic ens mostra una edificació rectangular, de 30 m

1. SERRA I RÀFOLS (1960), MARTÍ (1979).

de llarg, amb una amplada presumible entorn dels 10 m. Es tracta d'una construcció hidràulica d'època romana, sense datació precisa degut a la manca d'estratigrafia d'aquest horitzó.

S'han pogut estudiar tres dels seus murs, encara que molt parcialment. El mur nord no es pogué estudiar, ja que es troba situat sota les cases adjacents.

El mur est presentava un grau considerable d'erosió, conservant-se a nivell de solera de fonaments, encara que en l'angle SE mesurava uns 0,60 m d'alt, conservant una gran motllura d'*opus signinum* d'uns 0,25 m d'alt, així com restes de l'arrebossat, del mateix material.

El mur sud, el més ben conservat de tots, es pogué observar en diferents punts, ja que serveix de fonamentació del mur nord de l'actual església parroquial. El trobem conservat a més de 2,50 m d'alt. El mur oest es conservava al voltant d'1 m d'altura. L'amplada dels murs superava els 0,80 i els trobem fonamentats directament damunt la roca del turó.

Tota l'edificació és pavimentada amb un *opus signinum* de gran qualitat i gruix, i es troba compartimentada en dos àmbits separats per un muret paral·lel al mur de tancament est, del que es troba separat uns 6,50 metres.

La construcció havia de tenir una funcionalitat de dipòsit hidràulic, amb una capacitat superior als 750 m³ i que podria tenir relació amb el conjunt termal proper,² o bé amb el nucli urbà de la població.

Aquest gran dipòsit fou reaprofitat posteriorment amb una funcionalitat molt diferent, ja que s'utilitzà com a estructura principal del primitiu temple parroquial de Sant Boi, al menys en un període comprès entre el segle x i el XVIII d.C.

La primera església, datada a la segona meitat del segle x, utilitzà l'estructura romana com a nau, comunicant els dos àmbits del dipòsit mitjançant una obertura situada en la paret divisòria. Aquest moment no és gaire clar estructuralment, encara que hi trobem diverses sepultures, tant infantils com d'adult, que perforen el sòl de l'edifici. Es tracta d'enterraments amb fosses que perforen l'*opus signinum* i la roca. Són de formes diverses i, tipològicament, semblen correspondre a un moment anterior al segle XI; responen a una varietat notòria, amb enterraments antropomorfs, amb capçalera diferenciada o no, amb formes trapezoidals, rectangulars, ovalades, etc. Així mateix, se'n localitzen amb cista formada per grans lloses de pissarra, o bé construïdes amb pedra i morter. És interessant notar que les tombes antropomorfs amb el cap diferenciat corresponen sempre a enterraments infantils. L'orientació d'aquestes tombes és la mateixa que la de la nau del temple, amb els peus cap a l'oest. Cap dels enterraments presentava ofrenes que responguessin a un ritual d'enterrament.

A aquest moment corresponen cinc grans sitges que també perforen

2. PUIG (1985).

el paviment i la roca natural sobre la qual reposa l'edifici. Són de grans dimensions, arribant a superar els 3,50 m de profunditat. Alguna presentava *in situ* la tapa de pedra.

Al segle XII, una remodelació total de l'església provoca una nova pavimentació de l'edifici. La nau és reformada en tots els aspectes, reforçant interiorment els murs amb un parament de més d'un metre de gruix, en el qual hi trobem diverses capelles de fons pla destinades a allotjar les diferents advocacions del temple. Aquest regruixament dels murs respon, sens dubte, a un canvi de sistema de cobertura, substituint el primitiu, segurament d'embigats de fusta, per una volta de canó típica de les construccions romàniques de l'època. Propera a la zona de l'altar major, hi trobem una capella de dimensions lleugerament superiors a les altres i emmarcada amb pilars d'arc toral, cosa que sembla indicar la presència d'un cimbori en aquesta zona, acomplint la funció de pseudo-Genueu.

També és interessant de constatar la presència, als peus de la nau, d'uns pilars d'obra que fan pensar en l'existència d'un cor elevat en aquest indret.³

Des del punt de vista constructiu, l'obra és realitzada amb morter i pedra diversa, folrada amb petits carreus de sorrenca roja ben encaixats, combinada amb pedra grisa en el cas de les impostes dels arcs de tancament de les capelles. L'estat de conservació és, en general, dolent, encara que el parament sud està conservat, excepcionalment, fins a una alçada superior als 15 m, tot i que ha estat molt retocat per les construccions posteriors.

Al voltant del segle XV es produeix una nova reforma que afecta bàsicament a la capçalera del temple, que és remodelada totalment. La construcció, realitzada amb pedra grisa, consisteix en un absis poligonal, que substitueix el tancament primitiu, probablement rectangular.

Interiorment, aquest nou absis presentava fornícules de les quals ens n'ha pervingut una bastant malmesa. Formant part d'aquesta reforma, es produeix una nova pavimentació de l'església amb maons (prèviament se n'havia fet una altra de morter allisat que correspon, probablement, al segle XIV), així com una elevació del paviment de l'altar major. En aquest moment s'obre una porta d'entrada situada als peus de la nau (la porta anterior no ha estat localitzada) i també es refà el cor, ja que es localitzen nous pilars de sustentació.

A mitjan segle XVII es construeix una gran capella lateral que ocupa i, lògicament, destrueix les dues capelles romàniques esmentades. Aquesta edificació podria correspondre a la capella de la Mare de Déu del Roser, que es documenta l'any 1639, la construcció de la qual coincideix amb una constatació documental del mal estat general de l'obra principal de l'església. D'aquest moment s'han localitzat 3 panteons construïts amb

3. La presència de cimbori i de cor la trobem testimoniada a diversos documents de l'Arxiu Parroquial de Sant Boi.

obra de pedra, morter i maons que es relacionen perfectament amb l'esmentada capella.

De les visites pastorals a l'església se n'extreu que a principis del segle XVIII l'obra major amenaçava ruïna. Això obligà, a partir del 1750, la construcció d'un nou temple, de dimensions majors i seguint les pautes arquitectòniques de l'època. L'església actual, d'estil neoclàssic, es construí seguint la mateixa orientació del temple antic, però canviant la ubicació de l'altar major, que en el nou temple se situà a ponent. També sofrí un desplaçament lateral, de tal manera que el parament interior de l'església romànica es convertí en façana exterior del temple actual, que es construí, ben segur, damunt l'antic cementiri. Així, el que abans era temple invertí les funcions i es convertí en el nou cementiri de la població, utilitzant les capelles laterals com a ossaris comunals, tapiant-les amb maons.

El fet de ser cementiri provocà una destrucció intensa de l'estratigrafia, que dificulta notablement la lectura de l'evolució de l'ocupació humana d'aquest indret.

A partir de finals del segle passat, la funció del lloc estudiat és la de carrer. Per sort no ha estat tan intensament urbanitzat com altres de la zona i ha permès, així, la conservació i estudi de les restes que s'hi localitzen.

BIBLIOGRAFIA

MARTÍ, Carles: *L'esclavitud a la vila*. Sant Boi, 1979.

PUIG, Ferran: *Les termes romanes de Sant Boi*. Tesi de Llicenciatura, inèdita (1985).

SERRA I RÀFOLS, J. de C.: *Estratos ibéricos debajo de las villas romanas de la costa catalana*, VII, CNA, Barcelona, 1960.